

liko da ura bije, in kedaj naj se učitelj eno stopinjo više pomakne. Tudi pri izobraževanju te duševne zmožnosti je neobhodno potrebno, da otrok vsako stvar natanko ogleda. Naj bolje priložnost, naj hvaležniši vspanj mu ponujajo slovnične vaje, vaje v milem maternem jeziku. Nemški pedagog Agrikola pravi: Materni jezik je naravna odeja vseh mislij.

Otroci naj poiščejo izrečenim subjektom pripravnih predikate in narobe, samostavnikom naj pridevajo primerne priloge i. t. d. Sploh nam daje slonica toliko tvarine, da jo je res težko vso popisati. Tako se navadi mladina sama prav misliti. Ako učenec ne ugame, naj mu učitelj nikedar sam ne popravlja, temuč njegovi součenci naj mu bodo sodniki.*)

Mimogredé omenim, da so po nekaterih zavodih učenci svoje součence presojevali, ne pa vodja sam. Tako so si um bistrili, da so mogli pravično, vodju všečno sodbo izreči.

S zastavicami, ugankami, rebusi, z različnimi igrami i. t. d. naj budi učitelj dovtip in bistroumnost (Witz und Scharfsinn), najvišjo stopinjo človeškega zdravega uma. Tu mora pa učitelj vso svojo pozornost na to obračati, da otrok ne razvadi in ne pokonča njihovega značaja: kajti prav lahko postane otrok preglasen, domišljav, nesramen sè svojimi dovtipi, da mu vže nobena reč ni dosti sveta, da bi nad njo ne uganjal svojih burk.

Nikedar pa ne bodi odgojitelj osoren pri taci vajah, kajti sè silo nič ne pridobi, temuč le vse podere! Duševne vaje so lepe, hvaležne, toda tudi jako sitne, ker se moramo na nje skrbno pripravljati. Ravnaj polagoma in previdno, gotovo bodeš dosegel svoj namen!

V Zalogu, meseca avgusta 1878.

Matija Vertovec.

1. **Vinoreja.** Za Slovence spisal Matija Vertovec, fajmošter v Šent-Vidu nad Ipavo in tovarš c. k. kmetijske družbe v Ljubljani. Perlogni list h kmetijskim in rokodelskim Novicam leta 1844. V Ljubljani, natisnil Jožef Blaznik. — To je tedaj njegova prva knjiga, ktera v veliki osmerki ima str. 253. Pristavik str. 29. Predgovor str. VIII.

Kako je nastala ta knjiga, o tem pripoveduje pisatelj str. 20 v opombi pa v predgovoru, kjer pravi: „Poslali smo bili svoj spisik od mnogoterosti tertnih plemen častitimu odboru c. kr. kmetijske družbe, in smo ponudili še neke sostavke od vinoreje spisati. De bi se pa ne bili preveč v novičnih listih pretergovali, smo vdano poprosili, de, ko bi mogoče bilo, bi se posebej na četertne liste natiskovali in

*) Učencu namreč, ne pa učitelju, kakor nek dopisnik „Učiteljskemu Tovarišu“ meni. Tu se mi je namreč ugovarjalo, in jaz menim, da imam prav!

novičnemu listu prilagali. Odgovorili so nam prijazno, de jih hočejo raji na cele pole natisnjene Novicam prilagati, in so prvi sostavik pod naslovom „Vinoreja za Slovence“ in v podobi bukev brez našiga vedenja na svitlo dali. Ta nas je bila nekoliko ogrela; vmakniti se nam ni bilo več mogoče, nam je bilo ali plavati ali vtoniti; dokler pa človek giblje, še zmiraj raji plava. Sami nismo še vedili, koliko si upamo; zdaj pa namesti de bi se kesali, se marveč kmetijski družbi še prav serčno zahvalimo, de nam je tako priložnost dala, še kaj več spisati, kakor smo tačas mislili“.

V jako mikavnem predgovoru pripoveduje o pomembni, katero ima Slovenija, kako so se je bili usmili cesar Franc, in kako so nje učeniki spisovati jeli najprej cerkvene reči in svete bukve, pevci kovati pesmi, jezikoslovci sestavljati slovarje in slovnice; kako se v novi dobi nenavadno gibljejo vsi narodi, tudi slovanski: Čehi, Poljaki, Horvatje, celo Slovaki, da Slovenija ne zaostaja, marveč v miru pred Turkom napreduje v kmetijstvu, rokodelstvu ali obertnosti, in v tem jej pomaga družba kmetijska po Novicah v rokah verlega vrednika dr. J. Bleiweisa . . „Kdor Novic po premožnosti ali z zreliimi spiski, ali z naročenjem na-nje ne podpira, nevreden je Slovenje sin!“ . . V tujih jezicah izučeni soznaili smo se s slovensko pismenostjo, vendar ni lahko o naravnih postavah pisati bravcem tudi manj olikanim, ker ni prav primernih bukev. Prosto smo torej spisovali, sami potovali, de bi po domače in resnično povedali jo Slovincem, kateri imajo svoje Herberštajne, Kobenceljne, Lavrine i. t. d., kateri se tako lahko naučijo tujih jezikov, naj bi se ponašali jeli tudi s svojim slovenskim! Naj bi kmetijska družba obravnavala že skoraj svoje zadeve v maternem jeziku; naj bi učeniki spisali in na svetlobo dali tako potrebni in težko pričakovani slovenski besednik, kaj duhovnih ogorov, sveto pismo; naj bi v občinski primorski duhovščini jelo razlagati se slovensko jezikoslovje . . . „O dragi slovenski bogoslovci! bodite v duhovščini, kjer si koli bodi, vzemite si tó k sercu, de ni še zadosti z bogoslovjem in slovenšino dobro soznaiti se; . . . vednost zgodovine, zemljopisov, naravoslovja, kmetijstva i. t. d. so za slednjiga kar potrebne reči, katerih se imate na vso moč polastiti . . . V nekim drugim zapopadku jo pa brez ovinkov rečemo, de bi vživo sramovali se, od tega, s čemur se nam izročeni po šest dni v tednu pečajo, nar manj od njih razumeti. Slab pastir, kateri ne pozná trav, s katerimi se njegova čeda redi . . . Vinorejo pa pripišemo svoji dragi materi Slovéni, s preserčnim privošenjem, de kakor so Novice Vinorejo, bi tudi ona veliko dobriga k pridu dragih Slovincov zarodila!“ —

Brez dvombe je že mnogo koristila, ter še vedno koristi. V gladki domači besedi razlaguje v XXII. večih razstavkih, kako mnogotere so terte in vina, kako jih gre saditi, tergati, hraniti, slabe, pokažene po-

pravljati i. t. d. Vmes ima prav djanjske nauke in opomine, pa tudi bolj učene razprave iz kemije i. t. d. Pristavik popisuje tertne plemena po Dolenskem, zapisal g. J. Z. (Zalokar), g. P. H. (Hitzinger); po Štajarskem, sestavil Fr. Trummer; po Hrovaškem; ptuje terte francoske, nemške, ogerske; kako bi se zedinili mogli v njihovem imenovanji i. t. d. —

2. **Kmetijska Kemija**, to je, natorne postave in kemijske resnice obrnjenene na človeško in živalsko življenje, na kmetijstvo in njegove pridelke. V Ljubljani, natisnil Jož. Blaznik. 1847 v 8°. VIII. str. 249. — To je druga velika knjiga, katero nam je spisal verli M. Vertovec.

„Brez kemije je ni prave vednosti ne kmetijstva, ne rokodelstva, in kmetovavec, ki kemije celo nič ne vé, vedno tava v tamoti. On sicer vidi, kaj se v natori godi; zakaj pa in kakó se ta ali una reč zgodi, si ne more brez kemije nikakor razjasniti. Ker pa namen Novic je, slovenske kmete in rokodelce na vikši stopnjo vednosti povzdigniti in jim vse dobičke nakloniti, ki izvirajo iz prave vednosti natórstva, je bilo pred vsm potreba, poglavitniši kemijske postave jim razložiti. Visokóčastitljivi gosp. fajmošter Vertovec, ki so se že v „Vinoreji“ učeniga kemikarja skazali, so na našo prošnjo to težko delo na-se vzeli, in slavno dokončali. Razložili so učeno reč prav po domače (gl. Novice 1846 l. 1 — 29 pod naslovom: „Nekaj kemije (ločbe) kmetovavcam“) takó, da bo vsak brihten človek, ko je spisanih 27 sestavkov pazljivo trikrat prebral, potrebne vednosti splohne kemije zadobil, ktera kakor svitla luč bo mu razsvetila in razjasnila sto in sto reči, katerih poprej celó razumeti ni mogel. — Izverstni rojak, ves goreči za prid in slavo domovine, katero ne samo v besedi, ampak v živim djanji ljubijo, so nam še več obljubili. . . Z neizrečenim veseljem to novico svojim bravcam oznamimo in povémo, da bomo začeli ob novim leti v posameznih listih, kakor lani „Vinorejo“, Novicam perkladati, da bojo deležniki Novic zopet nove in silno koristne bukve brez plačila v roke dobili. Te kemijske bukve bojo tedej prve slovenske tega obsežka i. t. d.^a. Tako je pisalo vredništvo l. 1846 in l. 1847 št. 2 nadaljuje: „Ker veliko koristnost te nove knjige ne samo za kmetovavce in rokodelce temuč za vsaciga Slovenca spoznamo, in ker smo prepričani, da bi ta knjiga silno koristno in prijetno berilo za narodne slovenske šole utegnila biti in da jo bodo posebno šolski prijatli v več natisih dobiti želeli, oznamimo tukaj vsm Slovincam, da naj se berž berž oglasijo in nam povejo, koliko iztisov še posebej za plačilo dobiti želijo, da se bomo po teh naročilih ravnali in posameznih iztisov dovelj napravili i. t. d.^a. — In tako je nastala ta prekoristna knjiga slovenska. Da se vredništvo o nje koristnosti ni motilo, spričuje nam to, da je v prvem natisu popolnoma pošla in da je vzlasti po priporoči kmetijske družbe tiskar in založnik J. Blaznik

I. 1856 preskerbel tej zlata vredni knjigi drugi natis popolnoma v obliki prvega s predgovorom vred, le v novi slovnični besedi, da se torej še dobiva na prodaj.

Kmetijska kemija ima VI. razdelkov. V I. razdelku se razlagujejo: Občinske natorne in kemijske postave; v II.: Občinski zapopadki organskega življenja; v III.: Natorne in kemijske postave obrnjene v človekovo zdravje in dolgo življenje; v IV.: Natorne in kemijske resnice, obrnjene na živalsko življenje; v V.: Obrnjene na kmetijstvo, in v VI. na kmetijske pridelke. — Spisana v bolj živi in krepki besedi navdušuje čitatelja vmes posebno po ljubeznjivih in gorečih sporočilih in ogovorih do slovenske mladosti, do slovenskih kmetiških mladenčev. Ista gorečnost se razodeva v predgovoru. Le-tu kaže najprej, kako je kmetijska kemija po Novicah prišla na svetlo. „Namenili smo bili in serčno želeli ljudske bukve Slovence spisati, v katerih bi — razun Božjih zapoved in cesarskih postav — vse nepremakljive natorne postave, ki se vežejo z dobro rastjo, z zdravjem in življenjem človeka, živine in rastlin, ob kratkem, in vendar umevno razložili. Kakor je bila naša „Vinnoreja“, je tedaj tudi „Kemija“ pervopis. V tacih rečeh jo prav zadeti, je clo težko . . . Tudi ni nobeno prvo delo popolno, pot smo pa vendar le pokazali, po kateri naj drugi za nami napredujejo in modro popravijo, kar je pomanjkljivega v naših bukvah ostalo“ . . . Spregovorivši o knjigi in nje besedi, o Sloveniji in nje zgodovini, poprijema predrage Slovence, kmetovavce in grajščake, duhovne, c. kr. poglavarstva, kmetijske družbe, kako naj kemijo to prebirajo in razširjajo, ter pravi posebej na pr.:

„Predragi Slovenci! čujte, čujte! — da vas drugi narodi zadušili ne bodo! — Od kar zaželeni mir vživajte, ste se jeli že dobro gibati; svojo domovino čversto in lepo obdelujete; mnogo rokodelstvo, mnoga obertnost med vami cvetè in veliko lepega sadu obetuje; ali kaj pomaga? — Če bi drugi narodi pa bolj umni in čversti v kmetijstvu, bolj umetni v obertnostih bili, ali bi vas s svojimi obilnimi pridelki, in bolj po ceni narejenimi in goršimi izdelki — sicer nevedoma in nevoljivo — pa vendar ne zadušili? Ali ni vselej bolj prav za tega, ki napreduje? za tega, ki od zgorej plava? — Zakaj bi vendar vi Slovenci, katerih očaki so rod za rodom kmetovavci bili, tudi enkrat in sicer v kmetijstvu ne napredovali? . . . Ali bi ne bilo častitljivo za vas, ko bi drugi narodi vaše kmetijstvo spoznali in hvalili? — V tak koristen, visok in častitljiv namen smo vam kmetijsko kemijo spisali . . . Vse učene Slovence še zadnjič do živega poprosimo in zarotimo, vedno vedno skerbeti, da bi za pomnoženje slovenske pismenosti ali slovstva — kakor jim Bog dá — s koristnimi knjigami v omikanje svojega naroda, katerega so sami meso in kri, pripomogli . . . Druzega se pri nas več ne pogrešuje kot dobre volje

in veči gorečnosti! Predragi! z molitvenimi bukvicami se še vse pri ljudstvu ne dosežel . . . Prizadevajte si, da bodo vaše imena v bukve življenja in slave zapisane i. t. d.“ — In v sklepu cele kemije pravi:

„Predragi bravci! naša kemija je dokončana . . . Od take globoke učenosti prvi in pervikrat v slovenskem jeziku pisati, in pisati za prosto ljudstvo, ni ravno lahka reč. Slednji zmed vas bo spoznal, da smo si mogli pri tem veliko glavo beliti, veliko se truditi in mnogi počitek v svoji starosti (bil je tedaj že v 62. letu) si okratiti, da smo vam, iz goreče ljubezni do vas, in le k vašemu pridu, te bukve spisali. Ali nam bote zamerili, ko zdaj od vas v zahvalo svojega truda, neko spodobno plačilo terjamo? — — V zahvalo, da smo jo vam spisali, terjamo tedaj od vas, da jo večkrat od konca do kraja prebirate . . . To pa ni še zadosti, da si kemijo v glavo vtisnete; naj vas kemija tudi razjasni, ogreje in spodbode takó, da jo boste v djanji terdili; da boste po nje ukih za svoje in svoje živine zdravje vedno skerbéli; da boste po nje ukih in vodilih svoje kmetijstva boljšali; da boste pridelke, kar se dá, izdelovali in k pridu obračali, in takó svojo in cele domovine blažnost povzdignili. To je plačilo, ktereга od vas, za vam spisano kemijo, pričakujemo; nikar ga nam dolžni ne ostanite!“ —

3. **Zvezdoslovje.** Doversivši kmetijsko kemijo je M. Vertovec po Novicah, katerim je l. 1846 str. 41. 42. poročal o „Zboru nemških kmetovavcov in gojzdnarjev v Gradcu“, in l. 1847 str. 74. 75. o „Zboru vino- in sadjerednikov v Heilbronu“, opisovati jel zvezde in je v 16. §. §. (p. Zemlja je krogla; težna moč zemlje; noč in dan; leto; velikost zemlje; kratek zemljopis; luna; solnce; planeti; kometi ali zvezde z repom; goreče krogle; stavne zvezde i. t. d.) l. 21 — 41 iz težkega znanstva povedal vendar mnogo zanimivega, in obžalovati je, da se niso tudi ti sestavki posebej natisnili. „Namen naših Novic ni le samo Slovence k bolj umnemu kmetijstvu buditi, ampak jih tudi po visokejim spoznanji k Stvarniku povzdigovati in v duhu poveseljevati. Nič pa ne zamore človeka bolj povzdigniti in mu visokejih in vredniših zapopadkov od Božje neskončne mogočnosti, modrosti in dobrote dati kakor na tanjko prepričane resnice zvezdoslovja ali zvezdoznanstva“ — piše Vertovec v začetku teh sestavkov, in o sveršetku v Novic. 1847 l. 41 pravi: „Slovenci, o dragi Slovenci! nadjamo se, de bote te zvezdoslovske pervine z radostjo brali, svoje oči in svojega duha v jasnih nočeh pogostama kviško povzdigovali, in mogočniga vedno molili — Boga! — — Prav prav so peli že stari stari Slovenci:

„Jeden, jeden je Bog sam,
Kteri živi, kraljuje sam
V nebesih in na zemlji,
V nebesih in na zemlji“.